

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SÜNGER AVI (1840-1912) SPONGE HUNT IN THE OTTOMAN EMPIRE (1840-1912)

Haydar ÇORUH*

Özet

XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı coğrafyasında başlayan sünger avı, Akdeniz ve Ege kavşağında, Anadolu, Kıbrıs, Suriye, Mısır, Trablusgarb, Bingazi, Girid, İsporat adaları, Sömbeki, Sakız, Midilli, Sisam, Kalimnoz kıyılarında yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin sünger avı ile ilgili ilk kayıtları, sünger avcılarının daha ziyade gayrimüslimler olduğunu göstermektedir. Sünger avı 1840'lı yıllardan itibaren özellikle Yunanistan ile önemli bir problem olmuştur. Teknolojik gelişmeler ve her iki tarafın kararlı tutumu 1897 yılında *Ticaret ve Seyr ü Sefain Anlaşması*'nin imzalanmasına zemin hazırlamış ve sünger avcılığı bu tarihten sonra söz konusu anlaşma şartlarına göre yapılmaya başlanmıştır.

Key Word: Anadolu, Kıbrıs, Girid, Sünger, Sekafender, Tarak.

Abstract

Started by the beginning of the 19th century, the sponge hunt among the Ottoman geography was to be realized in the junction of the Mediterranean and Aegean Seas, consisting the shores of Anatolia, Cyprus, Syria, Egypt, Tripoli, Benghazi, Crete, Sporadic islands, and other islands such as Symi, Chios, Mytilene, Kalymnos. The early Ottoman records on sponge hunt display the notion that the sponge hunters were largely non-Muslims. By 1840s and onwards, the sponge hunt became a severe problem especially with Greece. The technological advance and the firm stances of the both sides led to the signing of the "Agreement of Trade and Vessel Traffic" in 1897 and following, the sponge hunt was begun to be realized according to the conditions of the said agreement.

Key Words: Anatolia, Cyprus, Crete, Sponge, Sekafender, Tarak.

Giriş

Süngerin Osmanlı karasularında avlanma serüvenini 1840'lı yılların başı olarak tarihlendirilebilir. Kaynaklar sünger avının Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde başta Batı Anadolu kıyıları, Akdeniz kıyıları, Kıbrıs, Girid, İsporat adaları, Sömbeki, Sakız, Midilli, Sisam, Kalimnoz, Suriye, Mısır, Trablusgarb ve Bingazi kıyılarında yapılabildiğini göstermektedir. Ancak süngerin bu topraklardaki asıl vatani Girid, Rodos ve bu iki adaya yakın diğer adalar ile Anadolu'nun batı kıyılarını çevreleyen sığ sulardır.

Osmanlı Devleti'nde deniz ürünleri ve avcılığı üzerinde araştırmalar yapmış olan ve bu ürünlerden biri, sünger ve sünger avcılığı hakkında da bilgiler veren müellif Karekin Deveciyan'dır. Eseri "Karekin Deveciyan, *Balık ve Balıkçılık*, Dersaadet 1331"dir. Deveciyan'ın Osmanlıca nüshasında süngeri tarif edişindeki incelik ve zerafeti göstermek amacıyla şu alıntıyı yapmayı uygun gördük. Ona göre sünger "Çarşu pazarlarda satılan ve umûr-i beytiyye ve cerrahiyyede istimâl olunan sünger hayvanât-ı şea'iiyenin kesiretü'l-recliye fırkasından ve esfenciye fasılasından bir nev'i hayvan olup pek derin denizlerin kasrında kaya ve taşlara merbut bulunmakta, kâh adı talğıçlar tarafından ve kâh "eskafender" tesmiye olunan talğic makinesiyle sayd ve ihrâc olunmaktadır."¹

Deveciyan'nın eserinin bir de Fransızca nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Erol Üyepazarcı, eseri 2006 yılında Fransızca olan bu nüshadan tekrar günümüze Türkçesine kazandırmıştır. Makalemizde kullanılan ve Deveciyan'a ait bilgilerin bundan sonraki kısmı bu çeviri nüsha üzerinden derlenmiştir.

* Dr. Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Karekin Deveciyan, *Balık ve Balıkçılık*, Dersaadet 1331, s. 291. Çeviri nüshada verilen sünger tarifi ise şöyledir: "Süngerler lifli bir madde ve yapışkan bir malzemeden oluşurlar. Yerli halkın "süt" dediği yapışkan sıvı, süngerin organik bölümüdür. Bu bölüm siyah renkte zar gibi bir örtü ile korunur; deniz suyu, çeperdeki gözeneklerin içine girebilmek ve hayvanın beslenmesi için gerekli öğeleri taşıyabilmek için bu örtünün içinden geçer." (Karekin Deveciyan, *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2006, s. 303).

Osmanlı Devleti'nde en çok tanınan üç çeşit sünger vardı. Bunlar: banyo süngerleri, tuvalet süngerleri ve simüşa denilen sert ve ince süngerlerdi.

Bu üçüncü tip sünger tuvalet süngerleri kadar güzel görünümlü değildir. Tuvalet süngeri daha ziyade Trablusgarb, Psathouria, Mandroha, Girit, Rodos, Stampalya, Sporad Adaları ve Yunanistan civarında bulunur. Banyo tipi sünger Kıbrıs, Suriye, Bingazi ve Anadolu kıyılarında bulunurdu. Bu üç çeşit sünger söz konusu yerlerde üç ayrı yöntemle avlanmaktaydı²:

- 1) Dalma aygıtı (Skafender),
- 2) Çıplak ve silahlı dalınarak (Zıpkın),
- 3) Alkarna (Tarak)

1. Osmanlı Karasularında Sünger Avcılığı

Osmanlı karasularında yapılan sünger ticareti Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler, Müslümanlar (Türk ve Arap) ve Avrupalı avcılar tarafından sürdürülmekteydi. 1894 tarihli bir rapora göre; 1866 yılında, sünger ticaretiyle uğraşan Suriye sahillerindeki müteşebbislerin 800'den fazla, Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayeti'ne bağlı sadece bir Kalimnoz adası müteşebbislerine ait 370 ve Herkit adası müteşebbislerinin ise 50'den fazla sünger kayığı olduğu anlaşılmaktadır³. Bu gemilerden sadece 150 tanesinin Osmanlı tebaasına ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak zaman içinde teknolojideki ilerleme ve sünger çıkarma tekniklerinde ve aletlerinde meydana gelen gelişmeler, sünger çıkaran kayıkların da doğal olarak azalmasına sebep olmuştur. Meselâ, 1860'lı yıllara kadar 370 kayığı olan Kalimnoz adası sakinlerinin bu tarihten sonra 36, 800 kayığı olan Suriye vilayetinin ise sadece 40 kayığının kalması, bu sektörün uğramış olduğu çöküntüyü ortaya koymaktadır⁴.

Bu çöküntüde, çağdaşlarının ileri teknolojileri kullanmasına rağmen, bir türlü gerekli hamleyi yapamayan Osmanlı coğrafyasındaki müteşebbislerin geri kalmışlığının önemli bir katkısı olduğu muhakkaktır.

Osmanlı Devleti, yeni bir gelir kaynağı olan sünger ve mercan avcılığı ile ilgili hukukî problemleri aşmaya çalışırken, dünya sünger piyasası, dalgıçların zıpkın ile sığ sulardan el ile sünger toplamasına dayanan geleneksel avcılık yöntemini terk etmeye başlamıştı. Avrupa'dan transfer edilen teknolojinin getirdiği kolaylıklardan faydalanan müslim ve gayrimüslim sünger avcıları "Sekafender", "Tarak" ve "Denayrouse"⁵ cihazlarını kullanmaya başlamıştı. Kullanılan bir diğer cihaz ise Supiray (Soupirai) denilen bir solunum⁶ aleti idi. Bu alet "Sekafender" in de bir dalgıç cihazı olduğuna işaret etmektedir⁷.

² Deveciyan, *a.g.e.*, s. 304.

³ BOA, Y.MTV, nr. 91/26, 9 Receb 1311 (16.01.1894).

⁴ Aynı belge. Ali Fuat Öreç, Rodos'a bağlı adalardaki sünger kayıklarının mevcuduna dair bilgiler verirken toplam 1858 yılı itibariyle 600 kayıktan bahsetmektedir. Bu kayıkların adalara göre dağılımı ise şöyledir. Kalimnoz adası 254, Sömbeki adası 190, Herkit adası 65, Meis adası 40, Leryoz adası 30, Astropalya adası 12, İlyaki adası 7, Kaşot adası 2 olmak üzere toplam 600 kayık vardı (Ali Fuat Öreç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul 2006, s. 517).

⁵ Su üstü destekli dalma sistemlerinde yapılan ilk önemli çıkış Augustus Siebe'nin 1819'da dalma giysisini buluşudur. Aynı tarihlerde Deane Kardeşler, John ve Charles, itfaiyecilerin yangın olan binada çalışmalarını sağlayacak bir "duman aleti" giysisi tasarımı üstünde çalışıyorlardı. Bu sistemin patentini 1823'te aldılar ve daha sonra bunu "Deane'nin Patent Dalma Kıyafeti" olarak değiştirdiler. Bu giysi, su yüzeyinden verilen hava için port ve hortum bağlantılarını haiz ayrı başlığı olan koruyucu bir giysiden oluşmaktaydı. Siebe'nin dalma giysisi, yakaya sabitlenmiş metal başlığı olan bele kadar inen bir ceketten ibaretti. Dalgıçlar, basınç altında havayı yüzeydeki güç pompasından alıyor, hava da özgülce dalgıcının belinden dışarı kaçıyordu. 1837'de Siebe, belden hava kaçıran bu açık giysiyi değiştirip kapalı tip giysi haline getirdi. Kapalı giyside başlık duruyordu ama hava bir vana aracılığıyla verildiğinden dalgıcıya tüm vücudunu saran hava geçirmez bir giysi giydiriliyordu. Bu giysi modern sert başlıklı dalma takımına temel oldu (<http://www.outdoororacle.com/doga-sporlari/su/magara-dalisi/tarihce.html> (31.07.2009)).

⁶ Öreç, *a.g.e.*, s. 509.

⁷ Deveciyan, Osmanlı belgelerinde kullanılan tabiri aynen kabul etmekte olup, dalma aygıtına muhtemelen Fransızca bir isim olması sebebiyle "Eskafender" demektedir (Deveciyan (1331), *a.g.e.*, s. 291).

Bu makineler Amerika ve Avrupa'da üretilerek, özellikle gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ve Avrupalılar tarafından daha fazla miktarlarda ve denizlerin derinliklerindeki süngerleri de toplamak amacıyla Osmanlı karasularına taşınmaktaydı. "Sekafender" veya "Tarak" makinelerinin Osmanlı topraklarına tam olarak ne zaman geldikleri hakkında kesin bir tarih bulunmamakla beraber, ilk kullanıldıkları zamanlarda bunların henüz Osmanlı belgelerine yansıyan bir adlarının olmadığı ve belgelerde sadece "makina" tabirinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu aletlerin sünger piyasasına girmesiyle, Osmanlı hazinesine giren vergilerde meydana gelen artış, devleti bu aletlerin kullanımıyla ilgili sorunlara bir süre göz yummaya teşvik etmiştir. Ancak her geçen gün artmakta olan avcılara rağmen, sünger alanlarının hep aynı kalması, aynı bölgeyi paylaşan Osmanlı tebaasından avcılar ile Yunanlı avcılar karşı karşıya getirdiğinden, devlet konuyla ilgili olarak bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır.

Sorunun kökeninde teknolojik gelişmelerin olması sebebiyle devlet, hakkında bilgi sahibi olmadığı ancak taraflarca bütün problemlerin anası olarak gösterilen Sekafender aletinin, Osmanlı sularında kullanılmasına bazı sınırlamalar getirmekle işe başladı.

Osmanlı sularında Sekafender'in ilk kullanıldığı yıllara ait kayıtlar, Fransa devleti bahriyesi müteakidlerinden olan Mösyö Donroj'un, Girid sahillerinden sünger ihrac etmek için 1868 yılında imtiyaz talep etmesiyle ilgili belgelerde gündeme gelmişti. Bu belgeler göstermiştir ki, sekafenderin Osmanlı topraklarında tespit edilebilen ilk kullanımı 1865'li yıllarda olmuştur. Söz konusu imtiyaz üzerinde çalışıldığı sırada, sekafenderin sadece bir dalgıç zırhı olduğu ve bu makinenin değil süngerleri yok etmek, tersine süngerin her nerede ise bulunup toplanmasını kolaylaştıracağı tespit edilmiştir. Bu sayede süngerin ihracında ve devlete senede bir defa humus adı altında ödenmesi gereken 1/5 oranındaki vergide (sayd-ı bahri) meydana gelebilecek artış da dikkate alındığında bu makinenin hazineye büyük faydalar sağlayacağına karar verilmişti⁸.

Devlet meseleyi biraz daha tetkik edince piyasada birkaç çeşit sünger toplama makinasının bulunduğunu görmüştür. Bu makinelerden "Kaloş Aylonserver"⁹ cinsinin sünger tarlalarına bir mahsuru olmadığı tespit edilmiştir. Nafia Nezareti bu cins makinenin denenmesine ve eğer bir zararı görülür ise reddine, görülmez ise *imtiyaz sahibinin zarar ve ziyana hak sahibi olmaması ve sünger ihracının da kendisine mahsus olmadığına dair bir mukavele yapılması* şartıyla Donroj'a verilmesinde bir mahzur olmadığına karar vermiştir¹⁰.

Bununla beraber Sekafender ile sünger avcılığına ilk defa 25 Mart 1865 (13 Mart 1281) tarihinde sınırlama getirildiği anlaşılmaktadır.

Bu tarih, makinenin icadını yapan ve kullanan ülkelerden biri olan İngiltere'nin Kıbrıs komiseri Lord Danerin'in müdahalesiyle bir anlam kazandı ve bu sayede "Sekafender" in ne olduğu, nasıl kullanıldığı Osmanlı makamlarınca da birinci elden belgelenmiş oldu.

Danerin, Babıâli'ye bir yazı gönderdi. Yazısında yasaklamaya karşı çıkmaktaydı. Danerin, Sekafender makinesinin Cezayir-i Bahr-ı Sefid adalarında yaklaşık 15 seneden beri kullanılan bir cihaz olduğunu savunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu aleti sınırlamakla, sünger avcılığı yapmakta olanları çıplak olarak su altına dalmaya zorlamakta olduğunu, böyle bir durumda sünger avı ile geçimini sağlayan 200'e yakın makinalı kayığın tamamının bundan etkileneceğini ileri sürmekteydi. Ona göre bu kayıkların her birinde 12 kişi istihdam edilmekteydi¹¹. Bu da yaklaşık 2400 kişinin istihdamı demek idi. Sekafender'in yasaklanması halinde çıplak olarak suya dalmanın gerçekten tehlikeli bir problem olacağını, buna karşılık

⁸ BOA, A.MKT.MHM., nr. 427/5, 10 Receb 1285 (26.10.1868).

⁹ Deveciyan, bu aygıt hakkında şu bilgiyi verir : "Dalma aygıtı, kapalı, su geçirmez bir giysi, gözüğü olan bir kask ve giysinin teknede bulunan bir hava pompası ile irtibatını sağlayan kauçuk borulardan oluşur. Dalgıç bu kıyafeti giyer ve teknenin kenarına asılmış küçük bir merdivene oturur. Elbise su altında "hayat ipi" denilen bir ip ile kontrol edilir. Bu kıyafet ek ağırlıklar dahil yaklaşık 70 kilo civarındadır." (Deveciyan, a.g.e., s. 304).

¹⁰ Aynı belge.

¹¹ Deveciyan, Fransızca nüshasında kayıkları üçe ayırmakta olup, birinci sınıf teknelerde 27, ikinci sınıf teknelerde 15 ve üçüncü sınıf teknelerde 10 kişinin istihdam edildiğini ifade eder (Deveciyan (2006), s. 305).

çıplak dalma yeteneğinin çocukluktan gelen bir alışkanlık sayesinde kazanıldığını, kararnamenin çıkması halinde mağdur olanların adalarda isyan çıkarması gibi bir tehlikenin olduğunu ileri sürmüştür. Danerin, aba altından sopa göstererek, ifadelerine mazeret aramakta ve sermayedarları korumak kastıyla, bu karışıklığın sermayedarlar tarafından değil aksine kayıklarına makina ve techizat satın almak için onlardan borç para alanlar tarafından çıkarılması ihtimalinden bahsetmekteydi. Danerin, meseleye ayrıca uluslararası bir boyut da kazandırmak niyetindedir. O, meseleye artık sadece Osmanlı Devleti açısından bakmamakta, İngiliz sermayedarların 4-5 yüzbin liralık yatırımları sebebiyle konunun artık bir Avrupa meselesi olduğunu ileri sürerek bir teklifte bulunmaktaydı. Teklifinde, eğer Sekafender sünger tarlalarının mahvolmasına sebebiyet veriyor ise o zaman tarlalar nahiyelere taksim edilir ve her nahiyeye mevsimi geldiğinde sünger avlamak imkanı tanınırsa, en geç üç sene içinde tarlalar yeniden gelişip serpilecek ve böylece sünger avcılığıyla alakası olmayan kimselerin de müdahalesi önlenmiş olacaktı. Bunun için Osmanlı ve Rum tacirlerin de boyun eğmek zorunda kalacağı muhtelir bir komisyon kurulması ve bunun sunacağı raporun dikkate alınmasıyla mesele hallolmuş olacaktı¹². Lord Danerin'in bu muhtıradan amacı, Osmanlı Devleti'ni ikileme düşürmek, işletme hakları sadece Osmanlı Devleti'ne ait olan bir kaynağın, uluslararası bir sorun olarak algılanmasını sağlamak ve böylece sünger avı ve ticaretini Avrupa'nın kontrolüne sokmak idi.

Lord Danerin'in bu kurnazca girişimi, devlet katında bir yankı bulmamıştı. Benzeri bir girişim de İstanbul'daki İngiliz sefiri tarafından yapılmıştı. Sefir, Osmanlı Devleti tarafından sünger avı ve ihracına dair oluşturulmaya çalışılan yeni usulleri (Nizamat-ı Cedide), sanki Sekafender makinasının yasaklanacağı şeklinde algılamış ve topladığı bu yanlış ve eksik bilgileri alelacele İngiltere'nin Kıbrıs'ta bulunan başkomiserine ulaştırmıştı. Sefirin ortaya koyduğu bu polemik sebebiyle Danerin ve Kıbrıs başkomiseri, Osmanlı Devleti tarafından protesto edilmişti.

Osmanlı Devleti, Lord Danerin'in diplomatik kuralları hiçe sayan girişimiyle ortaya çıkan kuşku ve kaygıları yatıştırmak ve dış müdahaleleri önlemek amacıyla kısa ancak etkin bir nizamname çıkarmak gereği duydu. Yapılan açıklamada nizamnamenin geçici olduğu vurgulanarak amacın, Sekafenderi yasaklamak değil, aksine bu makineyi kullanacak olan kayıkları denetlemek, çıkarılan süngeri ve mercanı vergilendirirken ortaya çıkan sıkıntıları bertaraf etmek olduğu açıklandı.

Nizamname makineli ve makinesiz kayıkları ödeyecekleri vergiler açısından üç sınıfa ayırmaktaydı¹³:

- a. İçinde bir dalgıç makinası bulunan kayıklar: 1. Sınıf kayıklar olup, 32 Osmanlı lirası ödeyeceklerdi.
- b. Dalgıçları olup da makinası bulunmayan kayıklar: 2. Sınıf kayıklar olup, 9 Osmanlı lirası vereceklerdi.
- c. Bir tarağı olan kayıklar: 3. Sınıf kayıklar olup, 4 Osmanlı lirası vermekle mükellef olacaklardı.

Nizamname'de ayrıca patent vergilerine de temas edilmekte olup, kayıkçılara ait patent vergilerinin ise diğer ticarî unsurlardan farklı olacağı hususuna da dikkat çekmek istenmiştir.

Babıâlf, yukarıda bahsedilen nizamnameyi Kıbrıs Başkomiserine de göndererek, incelemesini istemişti. Başkomiser, kendisine gönderilen nizamnameyi incelemek yerine, daha önce patent vergileriyle ilgili alınmış olan bir karar üzerinde durarak, bu vergilerin nasıl bir değişime uğrayacağı konusunda sefaretine bilgi verilmesini istemiş ve nizamname ile ilgili görüşünü bildirmekten kaçınmıştı¹⁴.

Osmanlı Devleti, sorunun içine dalmakla beraber, sünger çıkarılmasında kullanılan teknolojinin nasıl ve nerelerde kullanıldığını daha iyi öğrenmekteydi. Ancak kendi sularında çoğalan bir ürünün daha verimli

¹² BOA, HR.TO, nr. 260/32, s. 2-5.

¹³ Lord Danerin'in bu muhtırasına karşı, Osmanlı Devleti'nin ortaya koyduğu bu adaletli vergilendirmeye ecnebi ve gayrimüslim süngercilerin karşı çıkmalarının önemli bir sebebi, bu iş ile uğraşan binlerce kayıktan alınacak vergi tutarının göz önüne alınmakta olmasıdır. Mesela, bir Sömbeki adasında bulunan ve 1894 yılı itibarıyla sünger için kullanılmakta olan 235 kayıktan 50 adetinin makineli, 38 adetinin dalgıç kayığı, 106 adetinin taraklı, 41 adetinin ise zıbkınlı idi. Bu kayıkların hemen hepsinin vergilendirilmiş olması bu husustaki şikayetlerin başlıca sebebiydi (Öreñç, a.g.t., s. 518-519).

¹⁴ BOA, HR.TO, nr. 260/36, s. 5-6.

kılınması için bu makinelerin kendisi tarafından geliştirilmesiyle ilgili hiçbir adım atmamaktaydı. Sünger çıkarımında ortaya atılan bütün bu görüşlere rağmen devletin en üst makamlarının zihninde dahi süngerin çıkarılma metodu ve teknolojiyiyle ilgili tam bir yargının oluşmadığı, alınan kararlardan anlaşılmaktadır.

Şura-yı Devlet, bir açıklamasında, Sekafender'in bir dalgıç kıyafeti olduğunu, bu kıyafet hakkında bu güne kadar sarfedilen menfi ifadelerin aslında makinenin ne olduğunu bilinmemesi sebebiyle olduğunu ileri sürmekteydi. Açıklamada: *Makine süngerin kökünü Suriye vilayeti karasularından yok ettikten başka, balık ve istiridye gibi ürünleri de telafi edilmesi güç zararlarıyla yok etmekte olduğu...* belirtilmekteydi. Ancak şu açıklama ile verilen bu bilgilerin tamamen yanlış olduğunu da deklare etmekteydi: *Sünger ve diğer ürünlere asıl zarar veren makinenin Tarak denilen ve aslında fenni usullere göre değil, tamamen derme çatma bir şekilde imal edilerek kullanılan ve diğer bir adıyla "Kankova" da denilen demir uçlu aletler olduğunu, bunların her iki tarafına büyük urganlar bağlanarak deryaya daldırılmakta ve yelkenli kayık ile sürüklenerek çekilmekte*¹⁵ olan makineler olduklarını belirtmektedir.

Bu hususla ilgili olarak Rodos'tan gönderilen yazıda ise; *Sekafender aletinin "Tarak" denilen aletle karıştırılması sebebiyle sünger, balık ve istiridye gibi deniz dibinde üreyen bitki ve canlıların sökülüp, köküyle koparılmasıyla büyük tahribat yaptığı şeklinde yanlış bir inanca sebebiyet verildiğini; Sekafenderin aslında sünger tarlalarını yok etmek bir yana, çıplak dalınarak ulaşılamayacak derinliklerde olgunlaşmış süngere ulaşımı sağlayan ve dalgıçların deniz dibinde teneffüslerini kolaylaştıran bir makina olmasından başka, çıkarılacak bolca ürün ile de hazinenin gelirlerini artıracak bir alet olduğu; aletin yasaklanması halinde ise, sünger avlamak üzere bu alete 100 bin lira gibi önemli bir sermaye yatırmış olan tüccarın kaybı dışında, hazinenin de her sene elde edeceği 3000 altınlık vergiden mahrum kalacağı...*¹⁶ bildirilerek Şura-yı Devlet azalarının nasıl bir bilgisizlik içinde olduğu bir kez daha vurgulanmış oluyordu.

Bir dalgıç elbisesi olması sebebiyle sekafenderin sünger çıkarılmasında çok önemli bir yeri olduğu bu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Ancak zaman içinde ortaya çıkan gelişmeler "Tarak"ların sünger tarlalarına verdiği zararlar kadar, Sekafender'in de insan hayatına çok zararlı etkilerinin olduğu yine kullananlar tarafından ortaya konulmuştur. Bu hususla ilgili olarak daha önce zikrettiğimiz 1894 tarihli mektuba dönülecek olursa, sekafender ve özellikle tarağın insanların ve bitkilerin hayatında olumlu ve olumsuz nasıl etkiler bıraktığını, istatistiki bilgiler ile ifade etmek yerinde olacaktır. 1866'dan itibaren yaklaşık 27 sene süresince kayıkların edindikleri tecrübelerin başında şu hususlar gelmekteydi:

1. Çalışanların %10'unun işe başladıktan az bir zaman sonra öldüğü, %15'inin bir daha işe asla yaramamak üzere kötürüm kaldığını göstermektedir. Bu işçilerden 4-5 sene geçmeden 1/2'si ya ölüp gitmekte ya da felç olup kalan hayatlarını işe yaramaz olarak geçirmekteydiler. Halbuki makinasız çalışanlar neredeyse karada çalışanlardan daha dinç ve daha sağlam olup, içlerinden 2000 tanesinden ancak biri ölmekteydi.

2. Makinalardan evvel Osmanlı suları binlerce geminin çalıştığı, denizlerin her yerinde bol mahsul bulunduğu devirler yaşamış iken, şimdi bu gemilerden sadece 1/10'unun var olduğu görülmektedir. Zira "adi yüzgeç" denize daldığı zaman yalnız iri ve işe yarar süngerleri çıkararak ufak ve işe yaramayanları bıraktığından süngerin gelişmesini, sekafender denilen zırlı başlık taşıyan dalgıç elbisesi, deniz dibinde en ufak süngeri dahi kocaman gördüğünden koparılmasına ve külliye mahvına sebep olmaktadır. Nizamnameler, bu makinelerle dalışlarda sadece 20 kulaç derinliğe inilmesine izin verirken, kanuna aykırı dalış yapanların 35-40 metre derinliğe kadar indikleri tespit edilmiştir.

3. Sünger ve diğer deniz ürünlerinin Osmanlı sularında avlanması sadece Osmanlı tebaasına ait iken, bir müddetten beri, Yunanistan'daki birçok mahallin ahalisinin de bu sulara gelip ruhsatsız ve izinsiz avlandıkları tespit edilmiştir. Bu insanlar av sahasına makineleri taşıması sebebiyle sünger sanat ve ticaretinin büyük kısmı Yunanistan'ın eline geçmiş, böyle devam etmesi halinde av sahalarının tamamı onların eline geçecekti.

¹⁵ BOA, DH.ID., nr. 144/36, Lef: 43, 12 Rebiülevvel 1329 (13.03.1911).

¹⁶ BOA, MV., nr. 3/87, 7 Şaban 1302 (22.05.1885).

Bu hususlar, Sekafender'in sünger avcılığı ve insan hayatı üzerindeki müsbet yönlerini ortaya koyduğu gibi, menfi etkilerinin de olduğunu göstermekte olup, ticareti de olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

Şöyleki, süngerciliğin ilk başladığı zamanlardaki bolluğa rağmen, makinelerin süngercilikte kullanılmasıyla, Suriye vilayetine ait olan 800 gemiden geriye 40 gemi kalmıştı. Kalimnoz adasına ait 370 parça gemiden ise geriye 36 geminin kalması ve bunlardan da sadece 26'sında makine ve sandal kullanılabilir olması makinanın olumsuz etkilerinin derecesini göstermekteydi.

Teknolojinin ortaya çıkardığı bu sıkıntılar sebebiyle Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayetine bağlı adalardan Meis, Ustupalya, İncirli, Üstendil, Leryoz, Patnoz adalarında yaşayan ahalinin bir kısmı süngercilikten feragat ederek, başka diyarlara ve özellikle Yunanistan ve Amerika'ya göçmüşlerdi.

Süngercilikle geçinen mahallerin, makinelerin sünger avında kullanılması çok fazla insane kaybına ve buna bağlı olarak sermayelerinin elden çıkmasına ve ticaretlerinin ortadan kalkmasına sebep olduğu ileri sürülmekteydi. Sünger avlamak için gerekli olan malların piyasadan kalkması sebebiyle de bu işle uğraşma şevki kimsede kalmamıştı. Bu sebeplerle makinelerin sünger av sahalarında kullanılmasının yasaklanması istenilmekteydi¹⁷.

Bu şikayetlerin daha uzun bir süre böyle devam etmesi üzerine devlet meselenin halli için bazı girişimlerde bulunmaya karar vermişti. Buna göre 27 Aralık 1909 (14 Kanun-i evvel 1325) tarihli tezkerede Sekafender'in tarak nevinden bir alet olmadığı ifade edilerek, bununla ilgili yasağın kaldırıldığı, ancak tarağın sünger tarlalarını külliye perişan etmesi sebebiyle tarakların tamamen yasaklanması hususunda gereğinin yapılması istenmiştir¹⁸.

Sekafender'in yasaklanmasında olduğu gibi tarağın yasaklanmasıyla ilgili de elle tutulur bir kanun hükmü bulunmadığından, Meclis-i Mahsûs-i Vükelâ, "Tarak" makinasının durumunu açıklayıcı bir kararın çıkarılmasına kadar, 1865 yılında yürürlüğe konulmuş olan kararın uygulanmasına ve bu karardan mütevellid bütün makineleri kısıtlayan yasağın devam ettirilmesine karar verilmişti¹⁹.

1. Sünger Rusumunun İltizama Verilmesi

Bir ziraat ve tarım ülkesi olan Osmanlı Devleti genel olarak sınırları içinde bulunan geniş denizlerinden fazlaca faydalanabilen, deniz ürünlerini dış pazarlara taşıyabilen bir ülke konumunda değildi. Bu durum yukarıda da izah edildiği gibi sünger avı ve buradan elde edilen gelirlerde açıkça görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde ticaret daha gayrimüslim Osmanlı vatandaşları ve Avrupa kökenli ecnebler tarafından yapıldığından çağdaşı olan devletlerle karşılaştırıldığında, sünger avından elde edilen gelirlerin çok az bir kısmı devletin kasasına girmektedir.

Osmanlı coğrafyasında XIX. yüzyılın başlarından itibaren yaygın olarak başlayan sünger avı ve ticareti sebebiyle, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında ortaya çıkan problemlerin anlamlandırılabilmesi için bazı rakamları burada vermemiz yerinde olacaktır. Söz konusu dönemde sünger, ticarî bir emtia olarak devletlerin kasasına önemli girdiler sağladığı, fiyatlardaki yükseklikten anlaşılmaktadır.

Süngere talep, özellikle yaz aylarında Mısırlı alıcıların gelmesiyle artmaktaydı. 1855 ila 1859 yıllarına ait verilere bakıldığında iyi kalitedeki (a'lâ) süngerin 200 ila 325 kuruş, orta kalitedeki (vasat) süngerin 40 ila 100 kuruş, düşük kalitedeki (ednâ) süngerin 28 il 30 kuruş arasında bir değere sahip olduğu anlaşılır. Sünger fiyatlarına tane olarak karşılaştırıldığında ise daha çarpıcı değerler elde etmek mümkündür. Söz konusu dönemde iyi kalitede olan süngerin tanesi 10 liradan, orta ve düşük kalitedekiler 2 ila 1 liradan alıcı bulabilmekteydi²⁰.

¹⁷ BOA, Y.MTV., nr. 91/26, 9 Receb 1311 (16.01.1894).

¹⁸ BOA, DH.İD., nr. 144/36, Lef: 42, 29 Mart 1327 (11.04.1911), Maliye nazırından dahiliyeye.

¹⁹ BOA, DH.İD., nr. 144/36, Lef: 41/41, 29 Mart 1327 (11.04.1911).

²⁰ Örenç, a.g.e., s. 512.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, süngerin avlanması ve ihracıyla ilgili ilk imtiyaz, 12 Temmuz 1846 (18 Receb 1262) tarihinde Osmanlı reayasından Ohannes Gabaryan'a, kefalet ve gerekli şartları sağladığı için, 4 seneliğine verilmiş idi. Bu imtiyaz Girid adasında Valagorkin, Avret adası, Karso-Fermanye, İskenderun, Trablusşam, Beyrut-Sayda sahili ve Rodos adası sahilinden mercan ve sünger çıkarılarak ihraç edilmesini içermekteydi²¹. Mültezimin bu ticareti yapabilmesi ise kendisine Meclis-i Vâlâ'dan verilecek bir ruhsat ile mümkün olacaktı²². Osmanlı Devleti, yeni bir ürün olması sebebiyle, süngerin vergilendirilmesiyle ilgili henüz bir nizamname hazırlamamıştı. Bu da ihracatta bazı sıkıntılara sebep olmaktadır. Devlet ortaya çıkabilecek sıkıntıları ve gelir kayıplarını engellemek amacıyla, yeni bir nizamname oluşturuluncaya kadar bu tür ürünlerden %20 oranında bir vergi alınmasını ve başka bir şey talep edilmemesini hükme bağlamıştı. Bu vergi oranı daha sonra sünger için de 1/5 yani "humus" olarak sistemleştirilmişti²³.

İltizama verilen bu tür mukataalar, zaman içinde uğradıkları gelişmeye göre bazan beklenilenden fazla veya az geliri olması sebebiyle yeniden ihaleye çıkarılırdı. Bu ihalelerde iltizam ya eski sahibine ya da yeni bir kişiye satılırdı²⁴. Suriye vilayeti sünger ve gümrükler iltizamının 1845 ve 1847 seneleri için yeniden ihaleye çıkarılmasına karar verilmesi sebebiyle, önceki mültezimi olan Şakir Bey'in ihaleye katılmaması, gelirlerin emanet olarak işletilmesini gerektirmişti. Bunun üzerine Lazkiye ve buraya bağlı Cebile, Basra ve Maniler emtia gümrükleri ve sünger gelirlerinin 1846 bedeline %5 zam yapıldıktan sonra yeniden ihaleye çıkarılması hususunda görüş birliğine varılmıştı²⁵.

Yukarıda bahsi geçen sünger alanlarının işletilmesi, Avrupa devletlerinin de yakından ilgilendiği bir husustu. Osmanlı Devleti, iltizam talebinde bulunabilecekler hususunda bir sınırlama getirmediğinden, iltizam şartlarını yerine getiren herkese bu işletmelerin kapısını açmış görünmektedir. Devletin üzerinde durduğu en önemli husus, peşin olarak ödenecek olan iltizam bedelinden başka, her sene elde edilen ürünün 1/5'inin "humus" olarak devlete ödemesiydi²⁶. Bu tür ihalelerde iltizam şartları genel geçer çerçeveyi belirlemiş olmasına rağmen, devletin kontrolünden kaçan alanlarda bu ödemelerin yapılmadığı da vakidir. 28 Şubat 1858 (14 Recep 1274) tarihinde konuyla ilgili bir inceleme yapılmıştır. İnceleme sonucunda, Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaleti'ne bağlı adalardan ihraç edilen süngerden her yıl ödemesi gereken 1/5 hissenin Rodos'ta ki ihalelerde de geçerli olmasına rağmen herhangi bir ödeme yapılmadığı anlaşılınca, buradaki iltizamların 1859 (1275) Mart'ından geçerli olmak üzere yeniden ihaleye çıkarılmasına karar verildi²⁷.

Osmanlı sularında sünger avlanan önemli yerlerden biri olan Sömbeki'ye özellikle Yunan adalarından her yıl binlerce kayıkçı gelmekte idi. Bu kayıkçılar "ruhsatiye" adı altında bir miktar para ödeyerek sünger çıkarmak için izin almaktaydılar. Fakat bu kayıkçıların zaman içinde sünger çıkarmak dışında, *uluslararası insan kaçakçılığı* ile de uğraşmaya başladıklarının tespit edilmesi üzerine, bunların kontrol altına alınması için Girid sularına gelen kayıkçılara yasaklama getirilmiş, sadece Hanya Limanı ve çevresinde avlanmalarına izin verilmiştir²⁸. Bu ruhsat karşılığında sünger avıyla uğraşanlardan her gün için

²¹ BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, nr. 1455, 7 Ra 1262 (05.03.1846). Konuyla ilgili iradede bu hususun müzakere edildiği şekilde ruhsat verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir (BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, nr. 1455, lef: 1, 17 Ra 1262/15.03.1846).

²² Aynı belge.

²³ BOA, A.DVN.MHM., nr. 7/17, Selh-i Ra. 1265 (25.03.1849).

²⁴ Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 3.

²⁵ BOA, İrade Dahiliye, nr. 7688, 25 C. 1263(09.06.1847)

²⁶ "Varidat-ı öşriye ve rusumiyeye dair tarife-i umumiye" adlı nizamnamenin "varidat-ı rusumiye tarifesi" adlı kısmında "Sayd olunan balıktan beşde bir resm alınacaktır ve resm-i mezkur rıza-i tarafeyn olduğu halde mahalli meclisinin kararına tatbikan rayic-i belde üzere bedelen veyahud "aynen ahz kılınacaktır" şeklinde bir düzenlemeye tabidir (Necati Fahri Taş, *Tanzimat'tan Sonra Yayınlanan Kunun ve Nizamnameler*, İstanbul 2000, s. 362)

²⁷ "Rusum mezbure bir sene emaneten idare ettirilub hasılat muayyenesi üzerine 1275 senesi martından itibaren maktuan ihalesi veyahud bedelatı külliyetli şey olmadığı cihetle emaneten idaresi halinde mesarifiyle karşılaşarak faide hasıl olamayacağından bu rusumatın bir kerede hazinede müzayedesiyle maa zam talibi bulunduğu halde ana bulunmadığı takdirce mumaileyhima uhdelerine ihalesi istizan olunub mezkur takrir ve mazbata 15 Receb 1274 (02.03.1858) tarihiyle Maliye Nezaret-i celilesine ledel ita..." (BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, nr. 17060, Gurre-i Şaban 1274/17.03.1858). 10 Şaban 1274(26.03.1858) tarihinde de gereken irade sadır olmuştur.

²⁸ Hanya limanı büyük duvarlarla çevrili ve kapısı ancak bir kadrğa girebilecek genişlikte idi. Kargir kubbeli yirmüç tersanesi olan limanın kapısı önünde de, denize bakan yüz kadar top yer alıyordu (Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670)*, (Basılmamış Doktora Tezi, M.Ü., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul 1997, s. 29).

10 kuruş harç alınması ve bunların kontrolünü yapmak üzere, masrafları kayıklar tarafından karşılanmak şartıyla her iki kayığa bir bekçi konulması, avlanma bittiğinde kayıkların liman gardiyanına gidip kontrollerini yaptırması şart koşulmuştur²⁹.

Ticaretin milliyeti olmadığı, bu devirde de kendini göstermekte olup devletin kontrolü dışında, sünger alanlarında izinsiz avlanma yapıldığına dair (buralarda ticarî çıkarları olan) her milletten insanların Osmanlı Devleti için muhbirlik yapmaktan çekinmedikleri görülmektedir. Tersâne-i Âmire emeklilerinden Liotri tarafından yapılan ihbar sonucunda Girid sularında izinsiz ve ruhsatsız sünger çıkarıldığı tespit edilmiştir. Liotri ayrıca ihbar belgesinde, bu kaçakçılığın önlenmesi için, 1859 Martı'ndan geçerli olmak üzere sünger ruhsatiye iltizamına talip olduğunu beyan etmiştir. Osmanlı Devleti böyle durumlarda daima iltizamın bir önceki halini kontrol ettikten sonar, yeni bedelin en alt sınırını açıklar ve fazlasını verene iltizam ederdi³⁰. Yapılan kontrol sonucunda, söz konusu bölgede avlanmak için gerekli olan 1859 yılı ruhsat vergisinin daha önce Kalimnoz adası sakinlerinden olan Mihal ve ortağı Petraki tarafından 60 bin kuruş olarak ödendiği anlaşılmıştır. Buna karşılık 1856 (1272) ve 1857 (1273) senelerinde yapılan ihaleye ise kimsenin teklif vermediği, emanet olarak idare edildiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan 1856 yılına ait Girid muhasebe defterlerinde kayıtlı böyle bir sünger gelirin tesadüf edilmediği gibi, 1857 yılında ise sadece 350 kuruşluk bir meblağın yatırılmış olduğu görülmüştür. Bu durum ihalenin tümünden iptaline sebep olduğu gibi, ortaya çıkan usulsüzlüğün hesabı sorulmak üzere Girid valisinden konuyla ilgili bilgi istenmişti³¹.

Girid valisinin mesele hakkında sesizliğini koruması üzerine devlet yeni bir nizamname hazırlayarak, "Sünger ve Mercan" avı ve ihracından şimdiye kadar tahsil edilmiş olması gereken veya bakaya kalan vergilerin tespitini Ticaret Nezareti'nden istedi. Ticret Nezareti Trablusgarb, Girid ve Rodos sahilleri sünger ve mercan ihalelerinde yapılan yolsuzluklarla ilgili araştırmasının sonucunda, tahsil edilmesi gereken meblağın izine rastlanılmadığını açıklamıştır. Tahsilatın yapılamaması durumunda ihaleler iptal edilmesi gerekirken, sessiz kalınarak, usulsüzlüğe gözyuman bir çok memurun varlığı tespit edilmiştir.

Normalde bu memurların mahkeme edilerek en azından tutuklanması veya bir ileri aşamada azledilmek suretiyle cezalandırılmaları gerekirken, devlet şimdilik bundan vazgeçtiğini, tekerrürü halinde memurların yargılanmadan memuriyetten ihraç edilmelerine karar verildiğini, affa karşılık ise en kısa zamanda bakaya kalan sünger ve mercan bedellerinin tahsil edilerek hazineye gönderilmesinin emredildiğini bildirmişti³².

Usulsüzlükler sebebiyle iltizama verilmiş veya verilecek olan alanların listesi çıkartılarak, buraların mevcut iltizam bedelleri tespit ettirilmişti. Buna göre Trablusgarb ve Bingazi sahilleri sünger vergisinin 1870 (1286) Mart başlangıcından 1875 (1290) Şubat'ı sonuna kadar 5 seneliği 7700 adet yüzlük Osmanlı altını; Cebel-i Lübnan ve Suriye vilayeti sahili sünger vergisinin ise 1872 (1288) Haziran'ı başlangıcından 1874 Mayıs sonuna kadar 2 seneliğinin 335.000 kuruş;³³ Rodos ve İstanköy adalarıyla Galos ve diğer mahallerin 1874 (1289) ve Bozcaada'nın 1875 (1290) seneleri sünger vergisinin 102.600 kuruş bedel ile ihale olunduğu açıklanmıştır. Diğer taraftan 1871 (1287) senesinde emanet olarak idare edilen Laşid Sancağı sünger vergisinin ise 63.000 kuruş olduğu tahmin edilmekteydi. Bunların yeniden ihaleleri gündeme geldiğinden, Rodos, İstanköy, Antalya, İçil vb. birçok mahallin sünger vergisi iltizamının 1873 senesi sonunda; Suriye sahillerine ait sünger iltizamının 1874 Mayıs sonunda; Trablusgarb ve Bingazi sahili sünger iltizamının 1875

²⁹ Sünger saydı için Girid sularına gelen kayıklardan her birinde 300 kuruş ruhsatiye bedeli istendiğine dair Kandiyе ve Riko kaimmakamlarına gönderilen emir (BOA, İrade Dahiliye, nr. 29263, 13 Şevval 1275(16.05.1859). Girid eyalet meclisi tarafından hazırlanan nizamname olup, Eyalet meclis reisi, eyalet valisi, eyalet defterdarı, eyalet kadısı, meclis katibi, mal katibi ve diğer 5 adet azaman katılımıyla tespit edilmiş olup, meclisin iki azasının toplantıda bulunmadığı beyan edilmiştir).

³⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2002, s. 118 vd.

³¹ Aynı belge, Lef: 4, 12 Safer 1276 (10.09.1859).

³² BOA, A.MKT.MVL., nr. 119/84, 25 Safer 1277 (12.09.1860).

³³ Cebel-i Lübnan ve Suriye vilayeti sahili rusumu hakkında verilen bu miktarın aynı yıl yapılan bir ihale sonucunda bir miktar daha artırıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Midilli adasında Bergoli Manastırı ile Numan Ağa çiftliğinin 1288, 1289, 1291 senelerine mahsuben dört ve Urfa Sancağının varidat-ı resmiesine dahil olan "harklar" vergisiyle, Cebel-i Lübnan ssahillerinden başka Lazkiye'den Gazze'ye varıncaya kadar Suriye sahilleri sünger rusumunun 1288 senesine mahsuben bir sene olarak yapılan müzayedesinde elde edilen meblağın 15.239 kise 166 kuruş 10 para ile taliblerine verildiği anlaşılmıştır (BOA, A.MKT. MHM., nr. 446/82, tesvidi 3 Ca. 1289/09.07.1872, tebyizi 5 zilhicce 1289(03.02.1873) tarihinde Maliye nezaretine yazılan).

Şubat sonunda sona erdiği, bunların yeni ihalelerinin ise 1876 tarihinden itibaren yapılmaya başlanılabileceğine karar verilmişti³⁴.

3. Hukukî Boşluklardan Doğan Problemler

Burada sünger avı ve avcılığı konusunda Osmanlı Devleti'nin tecrübesizliği ve gerekli nizamnameleri zamanında çıkarmamış olmasından kaynaklanan birkaç hukukî boşluktan söz edeceğiz. Bunlar:

1. Kaçakçılık ile ilgili kanunî boşluk,
2. Sünger av alanlarını ve avlanma süreleriyle bunların vergilendirilmesini tanımlayan “tezkere ve ruhsat”ların verilmesiyle ilgili kanunî boşluktur.

Osmanlı Devleti karasularında başlayan sünger avı, devletin bu vergi alanıyla ilgili henüz hiçbir kanunî hazırlığının olmadığı bir zamana rastlamıştır. Tanzimat'ın ilan ve uygulanmasında çıkan problemler sebebiyle, henüz karada iyi bir vergi düzeni sağlanamadığından, denizler gibi çok geniş ve hiçbir araştırma yapılmasının akıl edilmediği bir alanda kanunî boşluklar bırakılmış olması şaşılacak bir durum olmasa gerek.

Bu ilgisizlik Osmanlı karasularında sünger avı ve avcılığıyla ilgili bir çok konuda sorunların çıkmasına zemin hazırlamış görünmektedir. Sorun çıkan bölgeler şu şekilde tespit edilebilir:

İsperat adaları (12 Ada), Girid, Kıbrıs, Trablusgarb-Bingazi, Mısır'ın Mandroha Körfezi.

Söz konusu bölgelerden Mandroha Körfezi, Girid ve Kıbrıs çevresindeki karasularına sahip olan vilayetler, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin doğrudan idaresi altında değildi. Trablusgarb ile Bingazi ise uzaklığı sebebiyle tam kontrol edilemiyordu. Bu da bazı sorunlara sebep olmaktaydı.

Osmanlı Devleti almış olduğu bütün tedbirlere rağmen, mültezimlerin avladıkları süngerleri gümrük resiminden muaf olan Kalimnoz ve Sömbeki adalarına götürerek buradan Avrupa'ya ihraç etmelerine engel olamamaktaydı³⁵. Bu sebeple hazine yüklü miktarlarda zarara uğramaktaydı. Bu duruma bir çare arandı ve Kalimnoz ve Sömbeki adalarından biri merkez olarak kabul edilerek buraya bir memur, bir muavin, iki katip ve iki kolcudan oluşan bir idare heyeti gönderildi. Bunların tutacağı kayıtlar sayesinde ruhsatsız sünger ihraç edenler tespit edilerek ağır para cezaları verilmesi ve “tütün” vergisinin tahsilinde olduğu gibi bu memurlara bilgi toplayacak muhbirlere de “ihbariye” adı altında bir miktar para ödenmesi kararlaştırıldı.

Diğer taraftan da, bu adalar gibi vergiden muaf olan İsperat adalarının (12 ada) da bundan sonra vergiye tabi olduğu ilan edildi. Buralarda avlananlar ithalat ve ihracat yanında diğer gümrük vergilerini de ödemekle yükümlü kılındı. Memur yetersizliği sebebiyle diğer vergiler yanında sünger vergisinin tahsiline de bakmak zorunluluğu işleri aksatacağından, memurlarının yükünü hafifletmek için, sünger vergisinin takibi mahalli idarelere bırakıldı. Böylece sahillerdeki vergi memurlarının ise yükleri hafifletilmiş oldu. Bu memurlar artık gümrüklere gelmeleri halinde kayıkların vergilerini ödeyip ödemediklerini kontrol etmeleri, ödememeleri halinde ise gerekli cezayı müeyyideyi uygulamalarıyla görevlendirildiler.

Bunun yanında avlanmaya çıkacak olan süngercilerin yanlarında pasaportlarını bulundurmaları zorunlu gale getirildi. Kendilerinden istenmesi halinde pasaportlarını karantina memurlarına vermeleri, şayet ruhsatı yanında değil veya ruhsat almamış ise bu kişilere kesinlikle pasaport vermemesi emredildi. Bu emre rağmen pasaport verilmesi halinde ise bundan pasaportu verenlerin sorumlu olacağı ifade edildi.

³⁴ BOA, İ.MMS., nr. 51/2256, 28 Safer 1292 (05.04.1874).

³⁵ Avrupa'ya ihraç edilmekte olan sünger 3 kaliteye ayrılmaktaydı. Halis süngerin 1/10'u Fransa, Almanya, Avusturya, Amerika ve Rusya gibi ülkelerde alıcısı vardı (Örenç, a.g.e., s. 510). Bu birinci kalite süngerin okkası 1854 yılında 200 kuruş, 1855'te 220 kuru, 1856'da 300 kuru, 1858'de 325 kuruş olmuştur. Süngerin en önemli alıcısı İngiltere olup, halis süngerin 2/3'ü bu ülkeye gitmekteydi (Örenç, a.g.e., s. 511). 1862 yılında Fransa'ya ihraç edilen 32.353 kilogram Rodos süngerinden 327.275 Frank, İngiltereye gönderilen 117.645 kilo süngerden ise 1.386.275 Frank gelir elde edilmiştir (Örenç, a.g.e., s. 511).

Sünger kaçakçılığıyla ilgili cezaî müeyyidelere yapılan itirazlar da incelenmişti. Bu konuda tuz ve tütün kaçakçılığında uygulanmakta olan müsadere ve iki kat ceza yerine, sadece vermekle yükümlü oldukları verginin iki katının ödenmesi uygun görüldü³⁶.

Bu nizamnamenin son bendine ise Maliye Nezareti itiraz etmişti. Yapılan inceleme sonucunda; cezaların hafifletilmesiyle bir sonuca varılamayacağı kabul edilerek, kaçakçılığın önlenmesi için “tuz ve tütün” kaçakçılarında uygulanan cezaların yürürlükte kalmasının uygun olacağına karar verilmişti³⁷.

Buna rağmen devlet sünger avı ve av sahalarının kullanımıyla ilgili kanunlarda bazı boşluklar bırakmıştı. Sünger kaçakçıları, devletin önemsemediği bu hukukî boşlukları kullanmak suretiyle, Rodos’a bağlı adalarda yaşayan sünger avcılarının ruhsatsız olarak avlanabilecekleri sahalara kaydıkları tespit edilmiştir. Kaçakçılar öncelikli olarak, vergi muafiyeti olan Girid ve Kıbrıs sularını avlanma sahası olarak seçmişlerdi. Bunun farkedilmesi üzerine, (Rodos valiliği tarafından konulan sınırlamalardan kurtulmak için) kaçakçılar bu defa da Mısır’ın batısında bulunan Mandroha Körfezi’ni (vergisiz avlanmak için) seçmişlerdi. Rodos’tan Girid ve Kıbrıs’a, daha sonra da Mandroha’ya giden sünger avcıları ellerindeki ruhsatların geçersiz olmasına rağmen buralarda avlanmaya çalıştıklarının tespit edilmesi üzerine bu şekilde avlanmayı engellemek üzere körfeze bir karantina memuru gönderilmişti³⁸.

Girid ve Kıbrıs sularında yapılan ruhsatsız avlanmaya getirilen bu ilk kısıtlamanın sebebi, Sömbeki adasından İstanbul’a gönderilen iki vekilin süngerden alınan vergilerin ağırlığından şikayetçi olmasıdır. Bu kişilerin görüşmeler sırasındaki öncelikli amacı; Girid ve Kıbrıs dahil Akdeniz’de avlanmaya müsait bütün alanlarda tezkeresiz ve ruhsatsız avlanmaya zemin hazırlamaktır. Söz konusu vekillerin konuyla ilgili önerisi: “Bir kayık hangi adaya ait ise oradan tezkere alması ve buna dair harçların aynı yerde tahsil edilmesi; vergilerin ise tezkere verebilecek mahallerle aynı olması yönünde sünger nizamnamesinin değiştirilmesi.”³⁹ şeklinde idi.

Vekillerin bu gayretleri, merkezden değil de, Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti’nin merkezi olması sebebiyle Rodos valisi olan Namık Kemal Bey tarafından bir tahrirat ile cevaplandırılmak istenmiştir. 2 Temmuz 1887 (20 Haziran 1303) tarihinde Babıâli’ye gönderilen tahrirata: “Girid ile Kıbrıs’ın vergiden istisnasından evvel sünger vergilerinin şimdiki miktarda olmasının Sömbekilileri haklı duruma getirmeyeceği gibi, Girid ve Kıbrıs’da sünger avcılığının önemli bir yer tutmadığını, hiçbir kayığın burada avlanarak geçinemeyeceğini, Yunanistan’da vergi alınmamasının ticarî rekabete halel getirdiğine dair bilginin yanlış olduğunu, Yunan kayıklarının Yunanistan’da değil aksine Osmanlı sularında avlanmak zorunda olması sebebiyle bunların bizimkilerden daha fazla sünger çıkararak rekabet edebilecek güçlerinin olmadığını, oysa Sömbekililerin tehzizatı alır almaz avlanmaya başlamaları sebebiyle mükellef oldukları vergileri yerinde ödemek zorunda olduklarını, bu sebeple vergide indirim gerek olmadığını, aslında şimdi şikayet edenlerin daha önce makina sebebiyle süngerden alınan vergilerin iki kat artırılmasına razı olan Kalimnoz ve Herkit avcıları olduğunu, öyleki Yunan avcıları gibi Sömbekililerin de, içlerine bir kaç bozguncu girene kadar vergileri sıkıntısız ödemekte olduklarını, bu şikayetin perde arkasında olanların ahaliyi kargaşaya iterek el altından fahiş kazançlar elde etmek istemelerinden başka Rodos’tan verilecek tezkerelerin Girid ve Kıbrıs için de geçerliliğini temin etmek, beceremezler ise ahaliye hizmet için verilmesi gereken vergilerin tamamının Girid’e verilmesini sağlayarak buradan en az 8-10 bin liralık bir geliri ceblerine indirmek olduğu ....”⁴⁰ bildirilmişti.

Sömbeki ve Herkitlilerin bu tavrı sebebiyle Rodos mutasarrıflığından, bunların Girid ve Kıbrıs taraflarına avlanmak üzere gitmeleri halinde Rodos’tan ruhsat almaları zorunluğu getirildiği ve Rodos’tan Girid ve Kıbrıs tarafına gidip te ruhsatsız avlananların geri döndüklerinde nereden ruhsat almış olurlarsa

³⁶ BOA, İ.MMS., nr. 51/2256. Nizamname sureti.

³⁷ Aynı belge. Tütün kaçakçılığında 1872 Özel İnhisar mukavelenamesinin 14. maddesi, 1874 Duhan Resmi Hakkında Nizamname, 3 Nisan 1875 düzenlemesi ile uygulanan cezalar için bk. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Tütün: Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Tahlihi (1600-1883)*, İstanbul 2005, s. 150-159.

³⁸ BOA, A.MKT.MHM., nr. 351/11.

³⁹ BOA, DH.MKT., nr. 1550/64, 20 Haziran 1303 (02.07.1887).

⁴⁰ BOA, DH.MKT., nr. 1550/64.

olsunlar, ruhsatlarının geçersiz sayılacağı ve haklarında “muhâberât-ı kanûniye” ahkâmına göre işlem yapılacağı bildirilmiştir.

Rodos valisi Kemal Bey’in devlet çıkarlarını muhafaza yönünde ortaya koyduğu bu icraata karşılık “Zabtiye-i Saydiye Nizamnâmesi”nin 12. maddesinde⁴¹, avcılara “...meskün oldukları mahallin hükümetinden başkaca tezkere verileceği...” belirtiliyor olması, vekiller için yolsuzluğa açılmış bir kapı niteliğindeydi. Buna rağmen Rodos, Girid ve Kıbrıs sularında avlanmaya gelenlerin mensup oldukları adalar sahilinde avlanmasalar da oralar ahalisinden oldukları için tezkere almaya mecbur oldukları ifade edilmekteydi⁴². Bu ihtara uymayanların kayık, sünger, alet ve edevatına el konulup, müsadere edileceği bildirilmiştir⁴³. Bu durum bir kısmı Mısır, bir kısmı ise Trablusgarb sularında kalan ancak Osmanlı Devleti tarafından yönetilen Mandroha körfezi için de geçerli olup, uzun süren tartışmalardan sonra Şura-yı Devlet: “bir yerde bir defa gümrük vergisi alınmış olan eşya nereye giderse gitsin kesinlikle ikinci bir kez gümrüğe tabi tutulamaz” şeklinde bir açıklama yaparak sünger avcılarını Rodos mutasarrıfına karşı müdafaa etmek istedi⁴⁴. Bu durumda Sömbeki ve Herkit süngercilerinin Girid, Kıbrıs ve Mısır’da avlanmaları halinde, geçmişte Rodos’tan almış oldukları ruhsatların muteber olduğu, ancak süngercilerin kayıklarını Sömbeki’den donatmaları halinde ise bu adadan ruhsat almaları gerektiği şeklindeki karar Rodos mutasarrıflığının karşı çıkmasına rağmen yeniden uygulamaya konulmuş oldu⁴⁵.

Osmanlı Devleti, bazı vilayetlerin hududu dahilindeki sular olmamak şartıyla, bu civarlarda sünger avlanması halinde söz konusu vilayetlerden tezkere alınmasına gerek olmadığına dair bir karar çıkararak, Girid ve Kıbrıs’tan başka Mısır’ın batı tarafında bulunan Mandroha ve Berberkiye sularında sünger avalyacak olan makineli kayıkların hudud dahilinde olmaları halinde bu vilayetlerden mutlaka tezkere almak ve vergi ödemek zorunluluğu olduğunu ifade etmiştir. Bununla ilgili kontrollerin devlet eliyle yapılması mümkün görünse de, hudutlar dışına serbestiyet tanınması halinde avcıların Girid ve Kıbrıs dışındaki sularda sünger avlayıp avlamadıkları bilinemeyeceğinden, bu hususta bazı tedbirler alınması gündeme gelmiştir.

Buna göre ava çıkacak olan bütün kayıkların dönüşlerinde Girid veya Kıbrıs’ta ruhsat tezkerelerini ibraz edemeyeceklerine göre, Kıbrıs ile Girid arasındaki mesafe için belirli bir zaman dilimi tespit edildiğinde, hareketten itibaren kaç gün geçtiği itibara alınarak, Girid’den Kıbrıs’a veya Kıbrıs’tan Girid’e varışla ilgili olarak pasaport ispatı yapamazlar ise, avcılığın yasaklandığı veya belirli şartlara bağlandığı alanlarda avlandıkları kabul edilecekti. Eğer buna dair bir kefilleri yok ise, vergilerini kaçak avlandıkları yerlerde ödemeleri gerekeceği şart koşulmaktaydı⁴⁶.

Devlete rağmen, sünger avcılarının sürekli bir takipçisi olmayı vazife edindiğinden, Rodos mutasarrıflığındaki uygulamayı Sakız mutasarrıflığında da aynen devam ettirmeye kararlı olan (Namık) Kemal Bey, bu defa da Yunan hükümetiyle sürekli bir dalaşma durumunda kalınmasına sebebiyet verdiği için Babıâli ile arası açılmış, neredeyse azledilerek mahkemeye sevk ile tehdit edilmesi gibi bir durum ortaya çıkmıştı⁴⁷.

⁴¹ Bu madde: “Girid ve sevahiliyle sevahilî; sairede mercan sayd eden yerli ve ecnebi kayıklarının on iki tonilato cesametinde bulunanlardan 10’ar, ve bundan cesim olanlardan 20’şer aded Osmanlı altını alınarak seyyad serbest bırakılır ve bunlar için verilen tezkerelerin dahi hükmü bir sene devam edub ertesi sene tecdid olunur. Şu kadar ki Girid ve Kıbrıs cezirelerin hudud bahriyesi dahilinde sünger ve mercan sayd etmek mezuniyetini havi zikr olunan cezireler idaresinden verilecek tezakirin hükmü cezireteyn mezkureteyne şamil tutularak diğer sevahil ve cezayirî; osmaniyede mercan ve sünger sayd etmek isteyenlere mahalleri hükümtelri canibinden yeniden ruhsat tezkereleri verileceği misillü cezireteyn mezkuretenynde sünger ve mercan saydı için dahi diğer sevahil ve cezayir idarelerinden verilen ruhsat tezkereleri kafi olmayub mahalleri hükümetlerinden başkaca tezkere alınmak lazım gelur.” Şeklinde (Deveciyan, (1331), s. 349)

⁴² BOA, DH.MKT., nr. 1445/77, 20 Zilhicce 1304 (08.09.1887).

⁴³ BOA, DH.MKT., nr. 1487/22, 24 Cemaziyelahir 1304 (19.03.1887).

⁴⁴ BOA, DH.MKT., nr. 1491/98, 21 Cemaziyelahir 1305 (04.03.1888)

⁴⁵ BOA, DH.MKT., nr. 1504/60, 15 Şaban 1304 ve 14 Nisan 1304 (26.04.1888). Cezayir-i Bahr-ı Sefid’e yazılan.

⁴⁶ BOA, DH.MKT., nr. 1550/64. B-varak 2, Sakız mutasarrıflığına yazılan 4 Mayıs 1304 (05.N. 1305/16.05.1888) tarihli ve 69 numaralı tahrirat sureti.

⁴⁷ BOA, YA.HUS., nr. 217/47, 28 Mayıs 1304 (09.06.1888).

Devletin bu müdahalesiyle sünger avcılarını, Girid ve Kıbrıs sularında avlanmak yönünde elde ettikleri serbestiyeti, bu defa da Mandroha Körfezi için talep etmişlerdi. Yunanlı süngercilerin iddiasına göre kayıkların Yunanistan'dan Mandroha'ya giderek orada avlanmaları ve yine Yunanistan'a dönmeleri, yerlilerin de Mandroha'da avlandıktan sonra mahsullerini doğrudan ecnebi ülkelerine götürebilmeleri sırasında bir engel ile karşılaşmamış olmaları bu sulara avlanmanın serbest olduğuna işaret eder şeklindeki iddialarıyla⁴⁸ Yunanlı süngerciler, Osmanlı Devleti'nin kontrolündeki bu alanların uluslararası avlanmaya açılmış gibi addedilmesini sağlayarak, kendilerine yeni av sahaları yaratmak istemekteydiler.

4. Yunanistan ile Yaşanan Problemler

Yunanistan, bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olmasına rağmen, sünger avı ve av sahalarını bahane ederek, Osmanlı Devleti ile bazı konularda sürtüşmeye girmişti. Akdeniz'de sıkıştığı alanda istediği gibi ticaret yapamayan Yunanistan, öncelikle eski imtiyazlı günlerine dönmek istemekteydi. İkinci olarak Yunanistan, Yunan tebaasının Osmanlı Devleti'ne vergi vermeden istedikleri mahalde avlanmalarını temin etmek istemekteydi. Üçüncü olarak ise sünger ve diğer av sahalarında serbestiyet sağlayarak bu alanları zamanla ilhak etmekte.

Bu üç sorun Osmanlı Devleti'nin sünger avı ile ilgili belirli bir talimata ve nizamnameye sahip olmaması sebebiyle, sadece iki devleti karşı karşıya getirmekle kalmıyor, aynı zamanda 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin çıkmasına zemin hazırlayan sebeplerden olduğunu da söylemek yerinde olacaktır.

İki devlet arasındaki sorunlar ilk olarak 8 Nisan 1853 tarihinde, Girid ve çevresinde sünger toplamak için Yunanistan'dan gelen kayıklara Babıâlf'den izin verilmemesi ile başlamıştır. Girid Yunan konsolosu Cezâyir-i Seb'a ve Napoli kayıklarına verilen ruhsatları öne sürerek, Yunan kayıklarının, Osmanlı karasularında sünger ve balık avlamalarına izin verilinceye kadar (!), Osmanlı Devleti'nin bu kayıklara Hanya limanında balık avlama izni vermesini talep etmişti. Fakat Osmanlı Devleti bu talebi red etmiş idi⁴⁹.

Bir başka problem de Girid valisinin 1856 ve 1857 ihalelerine yolsuzluk karıştırması sebebiyle Meclis-i Muhasebe'nin adada avlanan süngerin 1/5'inin humus olarak devlete verilmesinin nizamname gereği olduğunu bildirmesiyle ortaya çıkmıştı. Öyle ki Osmanlı Devleti bu sulara avlananların avladıkları süngerler karşılığında günlük 10 kuruştan senelik 300 kuruşa varan miktarlarda ruhsatiye bedeli ödemelerini istemekteydi.

Bu hususta ilk itiraz yine Yunanlı kayıkçılardan geldi. Trablusgarb ve Bingazi Yunan konsolosu, Yunanlı kayıkçıların her sene ihraç ettikleri süngerin ösrünü vermelerine rağmen, alınan bu karar sebebiyle Yunanlı makineli kayıklardan 80 Osmanlı lirası talep edilmesine karşılık, Osmanlı tebaası kayıkçılardan sadece 32 lira alınmasını eleştirmekteydi. Bu hususta Babıâlf ile yapılan görüşmeler sonucunda bu fiyatın 50 Fransız altınına indirilmesi de yeterli görülmemişti. Konsolos kendilerine de mutlaka Osmanlı tebaasına uygulanan muamelenin yapılmasında ısrarcı olmuştu⁵⁰.

Osmanlı Devleti, makineli kayıklara koyduğu kısıtlamalara rağmen, Yunanlı kayıkçıların hala ruhsatsız olarak Osmanlı karasularında avlanmak istemeleri üzerine, pekçok kayık ve süngere el koymuş ve satışa çıkarmıştı. Trablusgarb'daki Yunan konsolosu sefaretine müracaat ederek bu satışın engellenmesini ve mal sahiplerine iade edilmelerini istemişti. Osmanlı Devleti bu talebe verdiği cevapta: "Yapılan müsadere, yasakların uygulandığı bir zamana rastlaması sebebiyle iltimasın kabul edilemeyeceğini, ele geçirilen malların ise bozulma ihtimali sebebiyle bir an önce satılarak bedellerinin tahsiline karar verildiği..."⁵¹ bildirilmekteydi.

Bir diğer problem ise, Yunan sünger avcılarının hukukî boşluklar yaratarak, istedikleri alanlarda ruhsatsız ve tezkeresiz avlanmak istemelerini sınırlamak isteyen Rodos mutasarrıfı Kemal Bey'in, yukarıdaki

⁴⁸ BOA, A.MKT.MHM., nr. 498/71, 12 Teşrin-i Sani 1304 (24.11.1888).

⁴⁹ BOA, HR.TO., nr. 308/4, 26 Rebiülahir 1269 (06.02.1853).

⁵⁰ BOA, HR.TO., nr. 311/34, 20 Temmuz 1276 (01.08.1860).

⁵¹ BOA, DH.MKT., nr. 1431/113, 21 Şevval 1304 (12.07.1888).

tavrını Sakız mutasarrıflığında da devam ettirmek istemesi, iki devleti neredeyse bir savaşın eşiğine getirmişti. Kemal Bey iddiasını yineleyerek; Yunanlı süngercilerin, Osmanlı Devleti'ne ödemekle mükellef oldukları 7-8 bin lira miktarındaki vergiyi, söz konusu süngercilerin Girid ve Kıbrıs taraflarına giderek tezkere almakla ortadan kaldırmak istediklerini, "eğer bir nizamname var da bir iş ona göre yapılmakta ise her kim kendisini mağdur ad ediyorsa mahkemeye müracaat etmesi lazım gelirken, Sömbekililerin İstanbul'a iki zararlı adam göndererek, bunların iltimasıyla sünger işinden anlamayan Meclis-i Vükelâ'dan bir karar çıkarmalarının, bu vergileri ödemeyecekleri ..." anlamına gelebileceğini ifade etmesi, Yunanlıları Sakız'a donanma sevk etmeye kadar götürmüştü⁵².

Kemal Bey, mallarına el konulması sebebiyle yapılan soruşturmada "Yunanlıların kendi ağzlarından, ruhsatsız olarak Mandroha'da avlandıklarını itiraf ettiklerini ve eğer Mandroha serbest bırakılmış ise devlet irade buyursun kayıkları sahiplerine verelim, yok eğer değilse yapılan iş kanunidir."⁵³ demişti.

Yunan donanmasını Sakız'a müdahaleye sevk eden gayri-ciddi sebebe gelince, Kalimnoz sularında sünger avlayan iki Yunan kayığı arasında çıkan kavga idi. Yunan konsolosunun iddiası; bu iki kayık kavga bahanesiyle sebepsiz yere basılarak mallarına el konulduğu şeklindeydi⁵⁴. Ancak 24 Eylül 1888 (12 Eylül 1304) tarihli bir başka belgede bu müdahalenin kavga sebebiyle değil, geceleyin tayfalardan birinin diğerini öldürmeye kalkışması sebebiyle diğerinin feryadı üzerine, zabitanın yetişerek mücrimi tutuklaması ve konsolosluga teslim etmesiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Şikayet üzerine bir sonraki gün yapılan incelemelerde kayıkların tezkeresiz Osmanlı sularında avlandıklarının anlaşılması sebebiyle "Zabtiye-i Saydiye Nizamnamesinin 2. maddesi" hükmüne kayıklar ile içlerinde bulunan alet edevat ve süngerlerin zabtına karar verilmişti⁵⁵.

İki devlet arasındaki bu gerginliğin bir sebebi de Yunan gazetelerinin yaydığı asılsız haberler idi. *Ajans Havas*'tan alınan bir telgraf, Yunan donanmasının Cezayir-i Bahr-ı Sefid'e doğru hareket ettiği yönünde idi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de Beyrut sahillerinin muhafazası için Akdenizde bulundurduğu Lübnan Korvet-i Hümayun'unu Girid ve Kıbrıs taraflarına göndererek buradan Rodos'a doğru sarkmasına izin verilmesini ve sorun halledilinceye kadar da Yunanlılara bir gözdağı verilmek üzere burada kalmasına karar verilmişti. Korvet daha sonra Rodos kaimmakamını Rodos'a götürerek bir süre burada bekletildikten sonra Kıbrıs üzerinden tekrar Beyrut'a dönmüştü⁵⁶.

Yunanlılar ile Mısır vilayetine bağlı olup, Osmanlı idaresinde bulunan Mandroha körfezinde sünger avlanması ile ilgili olarak da bazı sorunların yaşandığı anlaşılmaktadır.

Mandroha, Mısır sahilinde, Mısır ve Osmanlı deniz hududu arasında olup, sünger çıkarılan bir yer olması sebebiyle Mısır karasuları dışında bırakılmıştır. Sünger vergisinin icadından beri burada avlanacaklara ruhsat Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti'nden verilmekteydi. Hatta 1887 senesinde Mısır hükümeti buraya gelen kayıklara ruhsat verip vergi almak istediğinde, Rodos mutasarrıfı Kemal Bey, doğrudan Gazi Muhtar Ahmet Paşa'ya müracaat ederek bu usulsüzlüğün ortadan kaldırılmasını istemişti. Kemal Beyin bu müracaatı üzerine Mısır Hidiv'ine gerekli talimatlar verilmişti. 5 Temmuz 1888 (23 Haziran 1304) tarihli bir tahrirat ise "Mısır suları ile ecnebi sahillerinde sünger avlayacaklara verilecek ruhsatın Rodos'tan verilmesi gerektiği dışında başka bir hükmün olmadığı, eski usûlün halen geçerli olduğu"⁵⁷ fıkrasını teyid etmekteydi. Bu sebeple Yunanlıların buralarda yaptığı avlanmada, Mandroha için ruhsat verme yetkisinin Rodos'da olduğunu bilmedikleri dikkate alınarak, ruhsatsız avlanan kayıklar için çıkarılan hükmün şimdilik kaldırılacağı ancak, sünger avcılarının bundan sonraki avlanma mevsimlerinde bu sular için mutlaka Rodos'tan tezkere almaları,

⁵² BOA, YA.HUS., nr. 217/47, Lef: 3, 16 Muharrem 1306 (22.09.1888).

⁵³ Aynı belge, Lef: 4.

⁵⁴ Aynı belge, Lef: 1.

⁵⁵ Aynı belge, Lef: 9. Zabtiye-i Saydiye Nizamnamesi'nin 2. maddesi: "... istimal olunmak üzere deniz ve göl ve nehir ve derelerde balık ve tuyur ve hayvanat saire sayd edenler ibtida-yı emirde buldukları memleketin memuruna münracaatla tezkere almağa mecburdur. Bila ruhsat seyyadlık edenlerin edevat-ı saydiyesiyle şikari hükümet namına zabt olunur." (Deveciyan, (1331), s. 427).

⁵⁶ BOA, A.MKT.MHM., nr. 379/29.

⁵⁷ BOA, DH.MKT., nr. 1560/64, 28 Muharrem 1306 (04.10.1888).

aksi takdirde kanunî muamele yapılacağı Yunan hükümetine de bildirilmiş ve meseleye hukukî bir zemin hazırlanmıştı.

Yunanistan Osmanlı Devletine, gerek Kalimnoz ve gerekse Mandroha ile ilgili bir muhtıra vermişti. Muhtıranın ana başlıkları: Osmanlı Devleti'nin oyalama taktiği sürdürdüğünü, bu meselelerle ilgili oluşturulan komisyonun da gevşek davrandığını, sefaretin çağrılarına Babıâli'nin kulak tıkadığını, bu sebeple de Yunan tabiiyet meselesinin ortada kaldığını; Kanlıca muahedesi diğer devletlere tanıdığı imtiyazların Yunan tebaasına tanınmadığını⁵⁸, ecnebilere temettü ve patent vergisi alınmadığı gibi Babıâli'nin de istemediğinin aşikar olduğunu, sadece Yunan tebaasından cebren vergi alınmasının anlaşmalara aykırı olduğunu; Babıâli'nin adalar ve bir kısım Osmanlı toprağına konsolos vekili gönderilmesine izin vermediğini ve Sakız mutasarrıfının kanunsuz ve zorlamaya dayanan muamelesine müdahalenin kasten geciktirildiği şeklinde sıralanabilir⁵⁹.

Bunun üzerine Babıâli, Mandroha'ya sünger avlamak için giden Yunanlı veya Osmanlı bütün kayıkların Sakıza uğrayamamaları durumunda, tezkerelerini Trablusgarb ve Bingazi'den almak zorunda olduklarına dair yeni bir karar çıkardı⁶⁰.

Kararlardaki sorunlar denizlerdeki sorunlar ile birleşince Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında 1897 savaşı patlak verdi. Savaş Osmanlıların galibiyeti ile sonuçlandı. Savaş sonunda yapılan ateşkes ve anlaşmalar gereği devlet arasında yaşanan savaşın izlerini ortadan kaldırmak için süratle çalışılmasına karar verilmişti. Bu maksatla Osmanlı Devleti bazı girişimlerde bulundu. 24 Teşrin-i Sanî ve 4 Kanûn-ı evvel 1897 tarihli sulh muahedesinin "b" protokolü gereği iki devlet arasında bir "Ticaret ve Seyr ü Sefaîn Anlaşması"⁶¹ yapılması için tanınmış iki senelik müddet dolmadan, anlaşma hükümlerinin 1 Haziran 1900 tarihine kadar hazırlanmasına çalışılacaktı. Bu anlaşmanın yapılması için Meclis-i Vükelâ, gümrük tarifeleri, kapotaj ve sünger vergisinin savaştan önceki durumunu, savaştan sonraki iki seneye yaymak suretiyle yeni bir anlaşma metni hazırlama işi Hariciye Nezareti'ne verildi. Mukavele, her iki tarafa vergiler için en ziyade müsadeden başka, iki tarafa da "millet" muamelesi yapılarak, Osmanlı Devleti tarafından fazla vergi alındığına karar verilen bir cetvel Yunan sefaretine müsvette halinde verilerek, gerekli indirimlerin yapılması istenildi ve bu şartların yerine getirilmesi halinde 3 senelik bir ticaret anlaşması için gerekli ön çalışma tamamını yapılabileceği bildirildi⁶².

Muahede için görüşmeler sürerken, Yunanistan Osmanlı toprağı olan Trablusgarb ve Bingazi sularına bir gemi göndererek, sözde süngercilere hastahane ve rehberlik hizmeti vermek amacıyla, sünger av sahalarının tespiti ve istihbarat bilgileri toplamak girişiminde bulundu. Gönderilen geminin silahsız ve barışçıl amaçlar taşıdığına dair Yunanistan'ın ısrarına karşılık, bölgeden gönderilen haberler, geminin saçıtan mamul ve 500 tonilatoluk bir hacme sahip olduğuna işaret etmekteydi. Diğer taraftan geminin askerî techizatla donatılmış olduğuna dair raporlar da vardı. Bu raporlara göre, gemide 2 küçük top ve cephaneden başka, 60 kadar silahlı nizami askerin başında İstamati adlı bir binbaşı da vardı. Trablusgarb seraskeri Rıza

⁵⁸ Kanlıca Muahedesinin içeriği hakkında M. Kütükoğlu, şu şekilde bir izahatta bulunmaktadır: "Toward 1860 the idea, introduced under the influence of the British, of a system of protectionism began to take hold. This idea had its first impact on foreign trade with the Kanlıca Commercial Treaty signed with the French in 1861. In the treaty, reference was once again made to the amolition of the monopoly system and of export prohibitions, and it was agreed that foreign merchants would have the same status as "the most privileged of local merchants." However, the importation of salt and tobacco and all types of military equipment and material was forbidden, excluding that which was to be used for hunting or ornamentation purposes. Commerce in domestic salt and tobacco, both its purchase, sale and exportation, was left free. The customs duty on Ottoman exports which was set at eight percent for the first year, was to be reduced incrementally over an eight year period to one percent. An increase in duty, from about five to eight percent, was placed on imported goods-an amount insufficient to counter the export duties set." (Mübahat Kütükoğlu, "The structure of The Ottoman Economy", History of The Ottoman State, Society and Civilisation, Vol. I, (Edit. By E. İhsanoğlu), İstanbul 2001, s. 617-618); aynı müellif bu makalesinin bir başka yerinde ise, 1838 Balta Limanı Anlaşmasına atfen, 1861 Kanlıca Muahedesinde de esnafıta inhisarın kaldırıldığı, yerli ve yabancı her isteyen tüccarın istediği branşta çalışmasına izin verildiğini ifade ederek, yukarıda da belirtildiği gibi tekelleşmenin ortadan kaldırılması yönünde bir adım atılmıştır (Kütükoğlu, "Osmanlı Ekonomisinin Yapısı", Osmanlı Medeniyeti ve Tarihi, Cilt II., İstanbul 2001, s. 612).

⁵⁹ BOA, Y.PRK.ML., nr. 4/40, Gurre-i Rebiülevvel 1306 (06.11.1888).

⁶⁰ BOA, A.MKT.MHM., 498/71, 21 Rebiülevvel 1306 (25.11.1888).

⁶¹ Bk. Metin Hülagü, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Kayseri 2001, s. 357-358 ve 359.

⁶² BOA, MV., nr. 98/91, 11 Receb 1317 (16.11.1899).

Paşa, anlaşmalara aykırı olarak Osmanlı sularında bulunan Yunan gemisine karşılık, Trablusgarb limanında demirli bulunan ve burada Osmanlı Devleti'ni temsil eden Kovet-i Hümâyûn'un bu gemiye müdahil olarak hazır beklediğini bildirmesi⁶³ üzerine durum Atina'daki sefaretimiz vasıtasıyla Yunanistan'a tebliğ edildi. Yapılan görüşmeler ve tazyikler sonunda, Yunan Hariciye Nazırı Mösyö Romanos, 15 güne kadar sünger av mevsiminin biteceğini, bu sebeple de geminin zaten geriye döneceğini ve dolayısıyla şimdi çağırmanın bir anlamı olmayacağını, geminin küçük hacimli ve hastahane görevi yapan bir gemi olmasından dolayı da bir mahzur taşımadığını ileri sürdü⁶⁴. Ancak Osmanlı Bahriye Nezareti, vapurun Osmanlı karasularında dolaşmasının ahalinin moralini bozduğunu ve siyasî olarak da mahzurlarının olduğunu ileri sürerek geminin derhal ve hemen Osmanlı karasularından çıkarılmasını istedi. Hariciye Nezareti vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin Atina sefaretine bildirilen emir, Yunan Hariciye Nazırı'na iletilmişti. Bunun üzerine Yunan Hariciye Nazırı, meseleyi Yunan Bahriye nezaretine iletmış ve gereğinin yapılmasını istediğine dair Atina'daki Osmanlı sefaretine teminat verilmişti⁶⁵.

Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın bu tavrına karşılık vermek amacıyla Sömbeki kaymakamının önerisini uygulamaya sokma kararı aldı. Sömbeki kaymakamı, sünger avcılığı sırasında birçok süngercinin tedaviye ihtiyaç duyduğunu, zaman zaman makinelerin hayatının tehlikeye girdiğini, müşvik bir hükümetin sünger çıkarmak için limandan hareket ettikten sonra bu konvoyu doktor ve bolca tedavi malzemesi dolu bir *hastahane gemisini* muvafakat ettirmekle ahalinin itibarını kazanacağına dair teklifi, bir sosyal devlet olan Osmanlı Devleti'ni harekete geçirmiş ve bu teklif değerlendirilmiştir⁶⁶. Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayetinin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir tahrirat, meselenin Bahriye Nezareti'ne intikal ettirilmiş olduğunu göstermektedir. Bahriye nazırı fikri beğenmekle beraber, kendilerinin harp işi yaptıklarını, bu sebeple de ortaya çıkan kargaşayı örtbas etmek yerine, üzerine gidilmesi gerektiğini vurgulayarak, Cezayir-i Bahr-ı Sefid sularında karakol görevi yapmakta olan bir geminin hastahane gemisi olarak görevlendirilmesine karar verildiği bildirilmiştir⁶⁷.

5. Sonuç

Görülmektedir ki, Osmanlı Devleti, sünger ve sünger avcılığı ile ilgili problemlere hazırlıksız yakalanmıştır. Devlet Tanzimat'ın ilanı ile henüz sağlıklı bir vergi düzeni kuramamıştı. Bu süreçte sünger avcılığının uluslararası ve iyi gelir getiren bir ticarete dönüşmesi bu hususta bazı tedbirlerin alınmasını gündeme getirmişti. Ancak bu konuda bir nizamname olmaması ecnebilerin ve Yunanlı süngercilerin vergiden muafiyet arayışları süngerden elde edilmesi ümit edilen gelirlerin beklentilerin çok altında seyretmesine sebep olmuştur. Bu durum özellikle Yunanistan ile bir savaşın eşliğine gelmesine de sebep olmuştur.

Sünger avcılığı, devletlerin geçici kanunları olamayacağını, kanunların şümüllü ve ileriye açılımı olacak şekilde ve hukukî boşlukları doldurmuş, acelecilikten uzak ve bir meseleyi kesin olarak halledecek şekilde hazırlanmış olmalarını gerektirmekte olduğu Osmanlı Devleti'nin sünger avı sebebiyle edindiği tecrübeden anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A.DVN.MHM., nr. 7/17.

BOA, A.MKT. MHM., nr. 446/82. 498/71, 351/11, 379/29, 427/5, 498/71

BOA, A.MKT.MVL., nr. 119/84.

⁶³ BOA, Y.PRK.ASK., nr. 16/14, Gurre-i Safer 1318 (30.05.1900).

⁶⁴ BOA, YA.HUS., nr. 410/92, 7 Eylül 1900.

⁶⁵ BOA, YA.HUS., NR. 420/30, 11 Eylül 1901.

⁶⁶ BOA, DH.MVİ., nr. 53/40, 8 Zilhicce 1327 (21.12.1909).

⁶⁷ Aynı belge, Lef: 5.

BOA, DH.İD., nr. 144/36.

BOA, DH.MKT., nr. 1431/113, 1445/77, 1487/22, 1491/98, 1504/60, 1550/64, 1550/64. B-varak 2, 1560/64.

BOA, DH.MVİ., nr. 53/40.

BOA, HR.TO, nr. 260/32, s. 2-5, 260/36, s. 5-6, 308/4, 311/34.

BOA, İ.MMS., nr. 51/2256..

BOA, İrade Dahiliye, nr. 29263, 7688

BOA, İrade Dahiliye, nr..

BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, nr. 1455, 17060.

BOA, MV., nr. 3/87, 98/91.

BOA, Y.MTV, nr. 91/26.

BOA, Y.PRK.ASK., nr. 16/14, 4/40.

BOA, YA.HUS., nr. 217/47, 410/92, 420/30.

Kitabiyat

ÖRENÇ, Ali Fuat, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul 2006.

ÇAKIR, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.

GÜLSOY, Ersin, *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670)*, (Basılmamış Doktora Tezi, M.Ü., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul 1997.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, İstanbul 2005.

DEVECİYAN, Karekin, *Balık ve Balıkçılık*, Dersaadet 1331, s. 291.

-----, *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2006.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Osmanlı Ekonomisinin Yapısı", *Osmanlı Medeniyeti ve Tarihi*, Cilt II., İstanbul 2001, s. 612.

-----, "The structure of The Ottoman Economy", *History of The Ottoman State, Society and Civilisation*, Vol. I, (Edit. By E. İhsanoğlu), İstanbul 2001, s. 617-618

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2002, s. 118 vd.

HÜLAGÜ, Metin, *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Kayseri 2001.

TAŞ, Necati Fahri, *Tanzimat'tan Sonra Yayınlanan Kunun ve Nizamnameler*, İstanbul 2000.

Basın

<http://www.outdoororacle.com/doga-sporlari/su/magara-dalisi/tarihce.html> (31.07.2009).